

УДК 821.161.2=22-1/-3.09"20" : 81'255.4(5)

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКО-ІРАНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ

Катерина Криконюк

*Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна, 01001,
тел.: (38093) 6004842, e-mail: kr.kateryna@yahoo.com*

Окреслено основне коло питань, пов'язаних із сучасним станом сходознавчого перекладознавства, зроблено короткий огляд перекладених прозових та поетичних творів з перської мови на українську й навпаки із визначенням пріоритетів розвитку цієї галузі.

Ключові слова: поетичні переклади, перська класична література, рубаї, перські оповідки, наукова література.

Відомо, що кількість перекладених творів з іноземних мов віддзеркалює ступінь інтенсивності культурних взаємин з тією чи іншою країною. На тлі сьогоденної апатії держави до української літератури загалом особливо гостро постає проблема сучасного стану перекладознавства зі східних мов, зокрема з перської, адже з іранцями нас пов'язує тисячолітня історія мовного та культурного спілкування. Як стверджує професор К. Тищенко: “Поряд із слов'янами автохтонним населенням Наддніпрянщини були, як відомо, іранці – скіфи, сармати, алани. Найяскравіша звукова особливість нашої мови – “українське г” [h] – залишилася нам у спадок від скіфів. Це всебічно обґрунтував свого часу академік В. Абаєв (праці 1964–1965 років). В Україні від скіфів залишилося й добре вивчені географічні назви (М. Фасмер, О. Стрижак, О. Трубачов) і словникові запозичення (О. Трубачов, В. Мартинов)...” [9, с. 12–13]. Спільне далеке українсько-іранське минуле є чи не найвагомішим аргументом для стимулювання розвитку іраністики в усіх її проявах, бо, як свого часу влучно зазначив М. Грушевський: “Без знання минулого неможливе точне поняття про сучасне”.

У процесі дослідження проблем перекладів з перської мови мимоволі постає питання: чому українська іраністика, незважаючи на майже столітній стаж спроб становлення українського сходознавства, не спромоглася до цього часу хоча б на частковий переклад грандіозної спадщини перської літератури – тієї величної духовної криниці людської мудрості? Перська література в українських перекладах представлена вкрай бідно. Перші спроби ознайомити українців з перською літературною скарбницею належать Агатангелу Кримському. Поетичні переклади А. Кримського з Гафіза виходили друком у журналах “Життя і слово” (1895, т. III, кн. 1) та “Шлях” (1917, № 3), окремим, втраченим за часів громадянської війни “Хафіз. Песни. З Гафізових пісень” (1918), в “Антології з Гафізового дивану” до монографії “Хафіз та його пісні в його рідній

Персії” (XVI століття) та в “Новій Європі” (1924) [1, с. 238]. Збірка “Пальмове гілля” (ч. III, 1922) – це антологія перської поезії X–XV століття, короткий екскурс у глибини поетичного простору Ірану, де висвітлені всі найвизначніші періоди її історії. Збірка складається з таких розділів: “Із давньої перської лірики, перед-Фірдовсієвих часів почасти за Саффарідської, а переважно за Саманідської династії X в.”, “Троє вчених поетів X–XI в. (З молодших сучасників Фірдовсієвих)”, “Рубайяти” Омара Хайяма, “Два розчаровані пенегіристи XII в.”, “Поети монгольського лихоліття” та “Хафизів діван”. Вона завершується чотирма перекладами Абду-Рахмана Джамі.

У контексті історичної ретроспективи А. Кримський подав переклади Абу-Селіка Гургані, Абуль-Моейяда Бельхі (5 віршів), Мухаммада-Ібн Ахмада Дакікі (2), Абуль-Хасана Кісаї (4) та Абу-Ібрахіма Монтасира, деякі фрагменти з “Шаг-наме” Абуль-Касима Фірдоусі, Омара Мервського (1), Абу-Алі Ібн Сіні (3 вірші з перської, і 2 – з арабської), Абуль-меджд-Меджд-Ібн-Адема Сенаї, Алі Ібн Мохаммада Анварі, а також Абу Мухаммад Мусліх ад-Дина Сааді, Джалел ад-Діна Румі та Гафіза Шіразького. Як зазначають Ю. Кочубей та Т. Маленька у вступному слові до “Вибраних сходознавчих праць А. Кримського” (том четвертий), багато із цих поезій, “...мабуть, і сьогодні єдині переклади українською цих творів” [7, с. 19].

Особливість перекладу А. Кримського перських віршів полягала в не дотримванні формальних жанрових ознак поезій, “оскільки вважав, що так буде відповідніше з «європейського погляду»” [13]. Приміром, він перекладав рубаї не 4-, а 8-рядником, римував їх за схемою ААВВ, яка, хоч і була властива найдавнішим перським рубаям, у літературі канонізувалася як ААВА. Прагнучи передати філософську глибину рубаятів Омара Хайяма, відомий сходознавець акцентував увагу на лексичному елементові поезій. З іншого боку, превалювання змісту над формою, стимулювало творчий підхід до інтерпретації певних перських реалій, що своєю чергою, призвело до перенасичення їх складовими фольклорної поетики. Образно кажучи, переклади А. Кримського рубаїв радше можна назвати “переспівом”, аніж точним відповідником оригіналу.

Цінною була практика А. Кримського подавати кілька рядків мовою оригіналу перед перекладом самого поетичного твору – “що дає вказівку для пошуку тексту вірша в оригінальних виданнях цією мовою, що для дослідників має неабияке значення” [7, с. 19].

Після А. Кримського кілька перекладів рубаїв Омара Хайяма виконав П. Лозієв – його учень по Лазаревському інституту, що були опубліковані в журналі “Східний світ” (1930, № 10–11). Він, так само, як і А. Кримський не враховував художніх та графічних особливостей першотворів: один віршорядок записував двома сегментами й римував знову таки ААВВ, тож ці рубаї більше нагадують собою ритмізовану прозу [13].

У 60-х роках XX століття українські митці, зокрема Д. Павличко, В. Мисик, І. Качуровський, І. Калинець й Г. Латник, знову звернули свій погляд до перської літератури та поезії, хоча не усі вони користувалися оригіналом тексту під час перекладу. Чимало зусиль для популяризації перського милозвучного слова серед українських читачів доклав Василь Мисик. Він переклав рубаї Абу-Абдулли Джафара Рудакі, Омара Хайяма, Шамс ад-Діна Мухаммада Гафіза, Абду-Рахмана Джамі, майстерно поєднавши канонічні вимоги жанрової форми з гранично наповненим філософським смислом. Тому

рубайяти В. Мисика більш лаконічні й краще передають образи оригіналу, відтворюють редифи.

Порівнюючи переклади рубайятів Омара Хайяма, які виконав А. Кримський, П. Лозієв, з перекладами митців наступного покоління, можна зробити висновок, що одним із найскладніших завдань для перекладачів є правильний вибір ритмічної основи – метра, відтворення якого вдається не завжди, а також відповідність перекладеного тексту і за кількістю складів, і за інформаційною місткістю розміру оригіналу. Складнощі під час перекладу зумовлюють відмінності між версифікаційними системами двох літератур: квантативної, тобто силабічної, якою є персько-таджицька, і квалітативної, або силабо-тонічної, української.

У перекладах В. Мисика Д. Павличка, Г. Латника, І. Калинця, І. Качуровського застосовано тільки 4–6-стоповий ямб із різними ритмічними варіаціями. На думку О. Сьомочкіної, “обрання цього метра ритмічною основою і перекладів, і оригінальних творів впливає, мабуть, із самої його природи, оскільки за співвідношенням наголошених і ненаголошених складів ямб стоїть найближче до загальномовної норми, що уможливило використання в ньому найрізноманітніших ритмічних форм, поєднання рядків із різною кількістю стоп, розмаїтості рядкових закінчень” [13].

Вагомий внесок у розвиток українського сходознавства зробив і Я. Полотнюк. У співпраці з М. Ільницьким він переклав окремі фрагменти з “Месневі-є-ма`наві” Джалал ад-Діна Румі (а саме 44-х притч), з “Шаг-наме” Абуль-Касима Фірдоусі, з “Гюлістану” Мусліх ад-Дин Сааді, а також вибрані газелі Шамс ад-Діна Мухаммада Гафіза, які вперше побачили світ у журналах “Жовтень” та “Всесвіт”, а також видані книгами у видавництвах “Дніпро” та “Знання”. Його переклади свідчать про високий рівень володіння перською та українською мовами, неабияку обізнаність зі специфікою літератури Середньовіччя, характеризуються дотриманням стильових особливостей оригіналу та віднайденням точних відповідників оригінальному поетичному текстові.

Значно більше здобутків у царині поетичного перекладу має російська сходознавча школа. Найвідоміші переклади перських поетів класичної доби виконали В. Левік, І. Сельвінський, М. Лозінський, В. Звягінцева, В. Державін, І. Гурова, А. Кочеткова, С. Ліпкін, М. Сінельников, К. Ліпскеров, А. Кайдановський, П. Антокольський, Е. Дунаєвський, Г. Плесецький, С. Айні, Л. Пеньковський, О. Румер, К. Бальмонт, Н. Орлова, Б. Розенфельд, І. Тхоржевський, А. Кушнер, А. Щербаков, А. Ревич та багато інших [2; 3; 8; 17].

Важливе місце в культурі того чи іншого народу взагалі й літературному процесі зокрема посідає фольклор – балади, думи, оповідки, казки тощо, оскільки в них акумулюється яскрава образність думки й фантазії людей, їх окрилені мрії. Та не випадково, що до цих жанрових форм вдавалися багато співців поетичного слова. Тому донести до сучасника дух того чи іншого народу, етносу має теж неабияке значення. Першовідкривачами перського фольклору у радянському сходознавстві були росіяни – А. Ромаскевич, А. Розенфельд, Є. Бертельс, С. Алієв, М. Османов. В Україні у цій царині гідно і плідно працюють Я. Полотнюк та Р. Гамада. Перу Я. Полотнюка належать переклад двох редакцій “Туті-наме” – “Книги папуги” (Кадері та Абадулли), де віртуозно відтворено розмаїття та колорит індійсько-перської культури. Р. Гамада

перейняв естафету свого вчителя. Поява перекладів таких гумористичних творів, як “Антологія перського гумору”, “Анекдоти про Муллу Насреддіна”, а також “Перських оповідок” (у двох томах), за основу яких був узятий манускрипт 1687 року, що зберігаються у Відділі рукописів Санкт-Петербурзького відділення Академії наук Росії, засвідчили поступ української іраністики та великий творчий і науковий потенціал, закладений у надрах вітчизняного сходознавства. Сподіваємося, у львівських перекладачів буде чимало послідовників-сходознавців, котрі своїм доробком теж поповнюватимуть невичерпну криницю творчості народу.

Висвітлення проблем перекладознавства було б неповним, якби ми не торкнулися теми української літератури в перекладах. Говорячи про мовно-літературний взаємозв'язок та взаємопроникнення, не можна не звернути увагу й на таку доволі суттєву деталь. Українські сходознавці-перекладачі, з одного боку, зробили певний крок в ознайомленні співвітчизників із надбанням класичної перської культури. Однак зворотний поступ – ознайомлення іранського читача з нашою літературною творчістю відбувається мляво. Перською мовою побачили світ, як це не прикро констатувати, переклад повісті “Звірячий бюджет” Івана Франка іранця Абтіна Голкара та “Казки про калинову сопілку” Оксани Забужко, який зробив автор цих рядків. Чекає свого часу й вихід роману Валерія Шевчука “Око прірви”. І все. Отже, на цій царині на нас очікує велетенський шмат роботи, яку мають виконати свіжі сили іранознавців.

Ні для кого не секрет, що культура нашої нації збагатилася впродовж минулого століття переважно творчістю перських митців слова переважно золотого віку – Омара Хайяма, Шамс ад-Діна Гафіза, Абду-Рахмана Джамі та інших. У той же час про сучасних майстрів письменницького цеху в Ірані ми, по суті, не знаємо нічого. Хіба що з деяких нечисленних російських перекладів та кількох захищених дисертацій, зокрема О. Конончук на тему “Стильова парадигма перської новелістики 20–40-х років XX ст.” та О. Мазепової, яка дослідила “Лінгвістичні особливості ідіостилю Сохраба Сепегрі”. Вочевидь, і тут нас чекає великий пласт роботи.

Окрім того, не зроблено жодного перекладу наукової перськокомовної та українськокомовної літератури. Не створено жодного ґрунтового українсько-перського і персько-українського словника. Отже, студентам під час вивчення мови доводиться користуватися мовою-посередником – російською. Неувага до іраномовного наукового матеріалу в Україні пояснюється тривалим ігноруванням з боку влади сходознавчої освіти та браком фахівців з базовою освітою. Що стосується Ірану, то надто спорадичне звертання науковців до наукових українськомовних джерел, як нам здається, пояснюється певною упередженістю стосовно статусу української державної мови, її значущості, ігноруванням її давньої писемної традиції.

З викладеного вище можна підсумувати: на теренах сходознавчого перекладознавства українських іраністів очікує копітка праця як у напрямі ознайомлення співвітчизників з класичною та сучасною художньою й науковою літературою Ірану, так і на шляху пропагування українського культурного надбання у цій східній країні. Перші зусилля, докладені на цьому поприщі, дали перші паростки. А добрий початок,

за давньою англійською приказкою, – це половина справи. Віримо, що ми вже стоїмо на твердій дорозі становлення українського сходознавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анекдоти про Муллу Насреддіна / Перекл. Р. Гамада. – Тернопіль : “Навчальна книга – Богдан”, 2008.
2. *Бедиль*. Избранное / Бедиль. – Душанбе : Ирфон, 1984.
3. *Бедиль*. Комде і Модан / Бедиль ; перев. Л. Пеньковського. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1955.
4. Захід і Схід : переклади / авт. передм. О. І. Никанорова. – К. : Дніпро, 1990.
5. Іраністика в Україні ХХ – поч. ХХІ ст. Бібліографічний покажчик / [упоряд. Т. Ф. Маленька, О. М. Конончук]. – К., 2008.
6. *Кадері М. Х.* Книга папуги / М. Х. Кадері ; / перекл. Я. Полотнюк. – Львів, 2003.
7. *Кримський А. Ю.* Вибрані сходознавчі праці: в 5 т. / А. Ю. Кримський ; редкол. : Л. В. Матвеева (голов. ред.) [та ін] ; НАН України, Ін-т сходознавства ім. А. Кримського. – К. : [ВД “Стилос”], 2008.
8. Лирика. Из персидско-таджикской поэзии. Рудаки, Ибн Сина, Насир Хосров и др. / сост. и примеч. А. Хакимова. – М. : Художественная литература, 1987.
9. Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу : (Колективна монографія) / за ред. Бондаренка І. П. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010.
10. *Низами*. Избранное / Низами; пер. с фарси. (редкол. : Ф. А. Абдурахманов и др.). – Т. : Изд. ЦК КП Узбекистана, 1982.
11. Перські оповідки : у 2 т. / перекл., упорядкув. Р. Гамада. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2007.
12. Родник жемчужин : Персидско-таджикская классическая поэзия. Переводы с фарси : сборник / сост. М. Н. Османов – М. : Московский рабочий, 1982.
13. *Сьомочкіна О. М.* Рубаї в жанрово-стильовій системі української поезії другої половини ХХ ст. : дис... канд. філол. наук : 10.01.05 / О. М. Сьомочкіна ; НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2005.
14. *Хайям О.* Рубайят / Омар Хайям. – М. : Эксмо, 2009.
15. *Хакані*. Ветер в руке / Хакани. ; пер. с перс. – М. : Главная редакция восточной литературы издательства “Наука”, 1986.
16. *Хафиз*. Сто семнадцать газелей / Хафиз ; в перев. Г. Плесецкого. – М. : Изд. «Наука», 1981.
17. *Хосров Н.* Лирика / Насир Хосров; пер. с фарси. Сост. и вступ. статья И. Брагинского. – М.: “Художественная литература”, 1979.
18. فرانسکو، ایوان. بودجه وحوش. ترجمه آبتین گلکار. – تهران: مجله گل آقا، 2006، شماره 7 - ص. 28-26.
19. زابوژکو، اکسانا. افسانه فلوت بوداغ؛ ترجمه کاترین کریکونیوک. – تهران: نشر نی، 2007.

Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010

THE PRESENT-DAY UKRAINIAN-PERSIAN LITERARY RELATIONS

Kateryna Krykonyuk

*A. Yu. Krymsky Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Hrushevsky Str., Kyiv, Ukraine, 01001,
tel.: .: (38093) 6004842, e-mail: kr.kateryna@yahoo.com*

The main spectrum of problems related to the present-day state of the translated literature from Persian into Ukrainian and vice versa is described, a survey of the translated poems and novels has been made with defining the priorities of development in this field.

Key words: translation of the poems, the Persian classical literature, rubaiyat, the Persian tales, the scientific literature.

СОВРЕМЕННЫЕ УКРАИНСКО-ИРАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ

Катерина Криконюк

*Институт востоковедения им. А. Ю. Крымского НАН Украины,
ул. Грушевського, 4, Киев, Украина, 01001,
тел.: (38093) 6004842, e-mail: kr.kateryna@yahoo.com*

Очерчен основной круг вопросов, связанных с современным состоянием востоковедческого перевода, сделан краткий обзор переведенных прозаических и поэтических произведений с персидского языка на украинский и наоборот с определением приоритетов развития этой отрасли.

Ключевые слова: поэтические переводы, персидская классическая литература, рубаи, персидские рассказы, научная литература.